

CSIKÓS GRÉTA

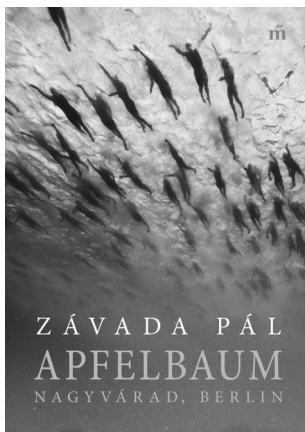
Ádám tragédiája

ZÁVADA PÁL: APFELBAUM. NAGYVÁRAD,
BERLIN

Képzeld el, milyen lenne az a világ, ahol Ádám szó nélkül hagyja, hogy a gyermekével várandós Éva öngyilkosságot kövessen el a nagyváradiggettó titkos kommunista sejtjének biztatására. Biztos furcsa, groteszk élmény lenne végignézni azt is, ahogy egy zsidó származású férfi bekerül Hitler propagandafilm-stúdiójába, és lelkesen munkához lát. És mi lenne, ha később ugyanez a férfi a kommunista pártnak kémkedne, besúgóként megfigyelve híres magyar tudósokat? Aztán a rendszerváltáskor szembefordulna korábbi főnökeivel, csak hogy magát mentse.

Závada Pál, aki korábban nagyobb lélegzetvételű történelmi regényekkel jelent meg – melyeket mind a kritika, mind az olvasóközönség nagyra tart – *Apfelbaum. Nagyvárad, Berlin* című verses regényében egészen más vizekre evezett. A 2022 márciusában, a Magvető Kiadó gondozásában megjelent könyv első ránézésre igencsak kilóg a Závada-életmű korábbi darabjai közül. Jobban megvizsgálva a szöveget mégis arra a következtetésre juthatunk, hogy az *Apfelbaum* is hasonló írói törekvések mentén készült, mint a korábbi kötetek, eltekintve a verses formától. Az *Apfelbaum* – ahogy arra már több kritika is kitért (pl. Élet és Irodalom, Könyvterasz), egy, a posztmodern irányzat stílusjegyeit magán viselő Madách-parafrázis. Az *ember tragédiája* több szinten is szerves részét képezi a verses regénynek, ami nemcsak a mű alapszerkezetét, de konkrét sorokat is kölcsönöz a világdramából. Závada műve, hasonlóan *Az ember tragédiájához*, tekinthető egyfajta emberiségkölteménynek – filozófiával erősen átitatott szöveg, mely az emberek természetéről, a világról, sorsról és Istenről gondolkodik.

Magvető Kiadó
Budapest, 2022
264 oldal, 4499 Ft

2023. szeptember

Závada regényének Lucifere a XX. század történelmi eseményein vezeti keresztül Apfelbaum Ádámot, aki, hasonlóan Madách Ádámjához, megismerkedik különböző uralkodó eszmékkel és politikai berendezkedésekkel. Olvasóként váránk, hogy Ádám elgondolkodjon, és végül belátva az adott rendszer hiányosságait, kiábránduljon az adott ideológiából. Hiszen ez *Az ember tragédiája* cselekményének fő szervezőeleme. Závada regénye azonban éppen itt tér el Madách művétől, és ezen a ponton, alapjaiban szervezi újra, igazítja a XX. századhoz a cselekmény mozgatórugóit. Apfelbaum ugyanis nem gondolkodik el, és nem ábrándul ki. Szinte tökéletesen reflektálatlanul halad végig az 1930-as évektől kezdve egészen a rendszerváltásig, egymással ellentétes szellemi irányzatok viharában, miközben a sors ellenállás nélkül taszítja ide-oda. Apfelbaum gyenge, opportunista antihős, aki mindig egy szélsőséges politikai rendszer kiszolgálójává válik. Jellemén (már ha van neki) élményei – éppen a reflektálatlanságból kifolyóan – nem változtatnak. Az, hogy a főhős elvtelenül kiszolgálja a diktatórikus rendszereket, még nagyobb bűnnek érődik, mint ha ideológiai meggyőződésből tenné.

Ha van Ádámunk, akkor persze megjelenik az *Apfelbaum*-ban Éva karaktere is – többszörösen. Závada igyekszik túllépni a madáchi nőképen, az anyagi-üdvözítő és sátáni-megrontó nőalakok ősi dichotómiáján; mai szemmel, emancipálva használja a megjelenített Évák és Lilitek széttöredezett sorát. Közös bennük, hogy mind – ugyan más-más célból és érdekből – Ádám szeretői lesznek egy időre. Általuk testesülnek meg a XX. századi nők túlélési stratégiái. Ők mind, egyszerre jelentik a választ a kérdésre, hogy hogyan boldogulhat egy nő háborúk és katonai megszállások közepette. Megjelenik többek között a diktatúrával szorosan együttműködő, saját szexualitását létrának használó Leni Riefenstahl; az altruista nagyváradi zsidó lány, Izsák Éva, aki várandósan is feláldozza magát, mert azt társai úgy akarják, vagy éppen Eva, a Humboldt Egyetem adjunktusa, aki főnökével folytat viszonyt.

A szöveg kiterjedt intertextuális utalásrendszerrel dolgozik: megjelennek szövegtöredékek *Az ember tragédiája* mellett Esterházy Péter műveiből, Ady-tól, Petőfitől, sőt még Kölcsey Himnuszából is. Egyértelműen látható, milyen mély Závada irodalom- és kultúrtörténeti tájékozottsága, mekkora szövegkorpuszokat képes mozgatni, újraprendezni és újraértelmezni.

Posztmodern műként a szövegkonstrukció legalább annyira hangsúlyos, mint a cselekmény: korábbi köteteihez hasonlóan Závada Pál egy jól megszerkesztett és hangsúlyozott történetet mesél el, azonban a feszes jambusok mintha gyengítenék az eleve nagyon összetett, sok elbeszélőt működtető, töredékes narrációt. Olvasóként nehéz dolgunk van a mű befogadása során: azt, hogy éppen kinek a szemszöge érvényesül, minden egyes versszaknál újra kell vizsgálnunk. Itt érezzük igazán a drámaformától való eltávolodás előnyeit és hátrányait. Mivel az elbeszélők egymást gyakran és jelöletlenül vált-

ják, az olvasó kénytelen egy-egy versszakot, de akár oldalakat is visszahelyezni, hogy valóban megértse a szöveget. Ezáltal önreflektívvá válik az olvasás, ami felhívja a figyelmünket a szöveg megalkotottságára és minőségére; a meglehetősen gyakori szempontváltások folyamatosan kizökkentik az olvasót, ami megakadályozza a szövegvilágba való belehelyezkedést.

Nemhogy a befogadó, de néha a történet szereplői sem tudják, mi történik velük: a cselekmény töredékes, pillanatfelvételszerű képkockáit egymásmellé téve a huszadik század eszmei és társadalmi panorámáját kapjuk meg. A bonyolult, néhol már-már kaotikus műszerkezet azonban rezonál a szövegbe vetett szereplők tapasztalataival: az ördög a részletekben rejlik – és már a lelkünket sem kell feltétlen eladnunk neki.